№ 8. Մարտի 1. — 1873 — Մարտի 1. № 8.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փօստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այսհասցեով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Արծրունու տուն — պ. Տատուրեանցի խանութում։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվում են հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսիարէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ՄՇԱԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ծանուցումն։— Էլի ջրանցք։— Ներքին տեսութիւն։ Մեր գիւղացու վիճակը։ Նամակ Օդէսայից։ Ներքին լուրեր։— Արտաքին տեսութիւն։ Իսպանիա։ Նամակ Վանից։ Արտաքին լուրեր։— Խառն լուրեր։— Առևտրական։— Յայտարարութիւններ։— Ֆէլիէտօն։

Պարտաւորութիւն ենք համարում յայտնել, որ այս տարվայ „Մշակի“ 4-որդ համարը սպառվեցաւ։

ԷԼԻ ՋՐԱՆՑՔԸ *)

Քաղաքական տնտեսութիւնը ճանաչում է երկու տեսակ ձեռնարկութիւններ՝ մի քանիսի իրագործումը աւելի յարմար է յանձնել մի վարչութեան (տէրութեան, քաղաքին, համայնքին), միւսները աւելի ձեռնտու է յանձնել մասնաւոր անձին, կամ ընկերութեան (կապիտալիստին կամ ընկերակցութեանը)։ Առհասարակ այն հասարակական ձեռնարկութիւնները, որք ներկայացնում են ընդհանրութեան համար առաջին հարկաւորութեան պիտոյք, գիտութիւնը յարմար է համարում որ յանձնվին մի վարչութեան, որովհետև առաջին հարկաւորութեան պիտոյք լրացնող մի հիմնարկութիւն ներկայացնում է ընդհանուր օգուտ և նրանից պէտք չէ և կարելի չէ սպասել նիւթական շահը։ Իսկ երբ մի մասնաւոր անձին կամ ընկերութեան յանձնվում է մի որ և է ձեռնարկութիւն,— հասկանալի է որ նրանք աշխատում են ձեռնարկութիւնից որքան կարելի է աւելի շահ ստանալ...։

Մի՞թէ, օրինակ, փոստի հիմնարկութիւնը մի մասնաւոր ընկերութեան չէր կարելի յանձնել։ Բայց ընկերութիւնը մի յայտնի դրամագլուխ ծախսելուց յետոյ կը ցանկանայ վարձատրել իրան արած ծախսերի համար, յետ դարձնել տոկոսով ծախսած գումարը։ Իսկ ամեն կրթված հասարակութեան համար, փոստը առաջին պահանջներից մինն է, հեշտացնելով մեծ հեռաւորութեան վրա քաղաքացիների միմեանց մէջ յարաբերութիւնները։ Այդպիսի հիմնարկութենից պահանջելով միայն օգուտը, անարդար կը լինէր եթէ նրան մի ընկերութեան յանձնէինք, որ երբէք բաւականանալու չէ իր արած ծախսերը ծածկելով, այլ կաշխատէր և շահ ստանալ։

Մի ուրիշ ձեռնարկութիւն կայ՝ այն է մի քաղաքի բնակիչներին ջուր բաժանելը։ Եւրոպայի բոլոր նշանաւոր քաղաքները վայելում են, ջրանցքի միջոցով, ջրի կանոնաւոր բաժանման բոլոր յարմարութիւնները։ Բայց այդ ձեռնարկութեան գլուխ բերելու ձևը տարբեր է զանազան երկիրներում և քաղաքներում։

Որովհետև այս րոպէիս խօսք կայ Թիֆլիսի ջրանցքի վրա, հետաքրքիր է քննել եւրոպական գլխաւոր քաղաքներում եղած այդ տեսակ ձեռնարկութիւնների սիստեմաները։

Ջուրը, ինչպէս յայտնի է, մարդի առաջին պիտոյքներից մինն է՝ նրա գործադրութիւնը ծագում է մարդի անթիւ պահանջներից և շատ բազմակողմանի է։ Նա անհրաժեշտ է՝ տնային անտեսութեան, առողջապահութեան, տնային և հրապարակական մաքրութեան և կրակի դէմ ապահովութեան համար։

Այժմ հարցնում ենք՝ ո՞ւմ պիտի յանձնվի մի բազմամարդ քաղաքի մէջ ջուր բերելը և բնակիչներին բաժանելը,— մասնաւոր մի ընկերութեան, կամ վարչութեանը։

Այդ երկու սիստեմաները այժմեան ժամանակին գործ դրվելով, երկուսն էլ իրանց կուսակիցներ ունեն, ուստի նրանցից իւրաքանչիւրն էլ ներկայացնում է թէ արժանաւոր, թէ վնասակար կողմերը։

Քննենք այդ սիստեմաների թէ լաւ թէ վատ կողմերը։

Երբ մի քաղաքային վարչութիւն իր վրա է առնում բնակիչներին ջրի մատակարարելը,— ջուրը միշտ աւելի մեծ քանակութեամբ, աւելի առատ է բաժանվում բնակիչների մէջ։ Քաղաքային վարչութիւնը (մունիցիպալիտէտ) ձեռնարկութենից ստանալու շահերի յետևից չէ ընկնում, այլ գլուխ է բերում ջրանցքը աչքի առաջն ունելով մարդասիրական և հասարակական օգուտը։ Բացի սրանից, վերցնելով քաղաքացիներից այնքան, որ գլխաւոր ծախսը ծածկվի, քաղաքային վարչութիւնը առատութեամբ առաջարկում է ջուրը բնակիչների ոչ թէ միայն տնային պիտոյքների համար, այլ աւելորդ վարձատրութիւն չէ պահանջում փողոցներ և կլօակներ (անմաքրութեան խողովակներ) խտակելու համար։ Ընդհակառակն մասնաւոր ընկերութիւնը յանձն առնելով ջուր բաժանելու, չէ կարող բաւականանալ գլխաւոր ծախսը ծածկելով, չէ կարող քաղաքային վարչութեան պէս վնասվել,— բայց կամենալով արած ծախսերին համեմատ վարձատրվել, անպատճառ կաշխատէ շահվել։

Փարիզ և Լօնդօն քաղաքները, ասում է Ֆրանսիացի ճարտարապետ Ժ. Դիւպիւի (J. Dupuit), ներկայացնում են այդ երկու սիստեմաների ծայրերը։ Փարիզում ջրի մասին քաղաքն է հոգում, Լօնդօնում մասնաւոր ընկերութիւնը։ Փարիզում 75 ֆրանկ (20 ռուբլի) տարեկան բաժանորդութեան գին վճարողը, բացի իրան հարկաւոր ջրի բաժինը վայելելուց, գտնում է անվարձ ջուր հրապարակական ջրբուղխներում, 1) նրա փողոցները և կլօակները անվարձ են մաքրվում։ Լօնդօնում, ընդհակառակն, նա միայն որ վճարում է, վայելում է ջուրը,— և հասկանալի է, որ մասնաւոր ընկերութիւնը չի կամենայ ոչ անվարձ ջրբուղխներ շինել 2), ոչ էլ անմաքրութեան խողովակներ խտակել։ 3)

Սակայն արդարութիւն է պահանջում խոստովանել, որ Լօնդօնում ջրին բաժանորդ չը գրված տուն գտնելու չէք։

„Եթէ քաղաքային վարչութիւնը, ասում է պ. Դիւպիւի, ծախսում է դիցուք տարեկան 200 հազար ֆրանկ ջրանցքի վրա, իսկ յետ է դարձնում իրան միայն 100 հազար ֆրանկ,— այն ժամանակ նա ստիպված է լինում լրացնել պակասորդ գումարը ուրիշ աղբիւրներից՝ բարձրացնելով ուտելիքների և խմիչքների հարկը. ինչ օգուտ որ բնակիչը աւելի արժան կը վճարէ ջրին, բայց նրա տեղ աւելի թանգ կը գնէ գինին, միսը և այլն“... 4)

*) Ուշադրութիւն ենք դարձնում այս համարի Ներքին տեսութեան մէջ տպած Օդեսայի Նամակի վրա։

1) Ֆօնտան,— որոց թիւը 25-ից աւելի է Փարիզում։

2) Լօնդօնում երկուսը կան։

3) Իսկ եթէ Լօնդօնում խողովակները լաւ են մաքրվում, այդ այն պատճառով է, որ անմաքրութիւններ հաւաքելուց և ծախելուց մեծ շահ է ստացվում։

4) „Dictionnaire de l' Economie politique“ — Coquelin et Guillaumin, 1864.

ՖԷԼԻԷՏՕՆ

Մեր յառաջադիմութիւնը կաղրիլ է խաղում։— Բնութիւնն էլ՝ դրա օրինակին է հետևում։— Ես երկաթուղու փառքը չեմ նսեմացնում։— Համլէտի դերի կատարումը երկաթուղու վերա։— Ինչ ենք մտածում։— Հալաբարին էլ որ գազով լուսաւորենք, ու ջրանցքներ շինենք, լաւ կը լինի թէ չէ։— Ինչ է ասում էդ մասին Հումբոլդը. ինչ եմ ասում ես. և ինչ ընթացք տուին էդ գործին մեր princes de la bourse *հերոսները։— Մեր հասարակութեան* non possumus*-ը։— Վրաց դրականութիւնը։— Ցեղական ռուս պարբերական թերթերի ճոխութիւնը։— Ինչով են պարապում Պօլսու մեր Էֆէնդիքը։— Ինչ ժամանակ պէտք է կարդացած Ալեքսանդր Դիւման։— Ինչ խորհուրդ եմ տալի ես պարոնայք Էֆէնդիներին....*

Չը գիտեմ, ուրիշից լսեցի, թէ իմ գլխից եմ հընարում, որ,— մեր հասարակութեան յառաջադիմութիւնը՝ իր համար մի որոշուած սահման ունի, որին հասնելու պէս՝ այլ ևս առաջ գնալը անկարելի է։

Հասարակութիւնը ալիքների նման՝ առաջ կը վազի, կը ստեղծի նոր մտքեր, նոր գիտեր. կը յայտնի հանճարեղ գաղափարներ. կը բացադրի իր պահանջողութիւնների դժուարին հարցերը, կիրագործի շատ բաներ, կը վերացնի շատ արգելքներ, որ հասնի, իր յառաջադիմութեան որոշուած կէտին, սահմանին, որպէս զի, հասնելուց յետոյ, իսկոյն, ժայռերի վերա փշրուող ալիքների նման՝ սկսի,— մի և նոյն արագութեամբ յետ մղվիլ, յետ դիմել, և իր սկզբնական անկրթութեան դիրքը բռնել, որ նորից սկսի առաջ գնալ— նորից յետ դառնալու, էլի առաջ գնալու,— էլի մի և նոյնը կրկնելու...։ Մի խօսքով՝ փաստաբանի մետօդի պէս՝— երբ կամենայ կը սևանայ, երբ կամենայ կը սպիտակի. կամ գիժ կովի պէս՝ առաջ կաթ կտայ— որ յետոյ թափի, էլի կաթ տալու էլի թափելու համար, կամ աւելի պարզն ասենք, կսկսի— կադրիլ խաղալ...։

♂

Առաջին կաղրիլ խաղացողը՝ մեր ամէնի մայր բնութիւնն է. որ առաջ պայծառ, յետոյ ամպոտ, յետոյ ջերմ, յետոյ խոնաւ, էլի ջերմ, էլի քամոտ և անձրևային օրերը կրկնեց։ Մի բանի մէջ միայն բնութիւնը անփոփոխ մնաց, որ ձմեռը անցաւ, իսկ մենք համարեա թէ՝ օրինաւոր ձիւն ասած բանը աչքով չը տեսանք։ Չը լինի թէ՝ բնութեանը՝ մեր կոյր բաղտի չար ոգին իմաց է արել. որ մեր աչքերը սպիտակ լոյսի սովոր չեն, այդ պատճառաւ էլ, բնութիւնը կասկածել է, թէ մի գուցէ, ձան վերա նայելով՝ բոլորովին շլանայինք....

Եթէ բնութեան նպատակը էդ չէր, ուրեմն իմ կարծիքով, նրա համար մենք ձուն տարի չունեցանք, որ մեր երկաթուղին, դրա պատճառաւ, (այսինքն,— ձան մահանով....) իր գնացքը օրեօրով չը դադարեցնի ասելով՝ թէ՝— ճանապարհները պէտք է խտակած...։ Բայց ի սէր Աստուծոյ, չը կարծէք թէ՝ սրանով ես կամենում եմ մեր երկաթուղու փառքը նսեմացնել. ընդհակառակը. ես ի բոլոր սրտէ ցանկանում եմ, որ ոչ թէ միայն ճանապարհները, այլ երկաթուղու ամբողջ պաշտօնատեղերն էլ որ խտակեն, վատ չի լինի,...։ Բայց կացէք, a propos (ի դէպ) էդ մասին. ես ձեզ մի բան պատմեմ։

♂

Սրանից մին քանի շաբաթ առաջ էդ մի և նոյն բնութիւնը, որը մեր աչքերի վերա այդքան խընամք է տանում, չը կամենալով նրանց սպիտակ երևոյթների արժանացնել, բարեհաճեց վըճռել, որ,— Սուրամից փոքր ինչ այս կողմը, փոքր ինչ էլ այն կողմը, ճանապարհները յորդ ձնով ծածկվի։ Թիֆլիզից Փօթի ուղղևորուող երկաթուղին էդ բանը մատին փաթաթան չինեց, մի քանի օր գնացքը դադարեցրեց, ու «աղօթած էչ կորվեց» ինչպէս որ ասում է ժողովրդական առածը...։ Էչ կորվելու վերա ես չեմ զարմանում, բայց արի տես որ աղօթքի զօրութեանը գլխաւոր մեքենապետը (մաշինիստը) որը անգլիացի է, չը կամեցաւ ենթարկվիլ։ Նա հաւատարիմ մնալով իր ազգի յատկանիշ բնաւորութեանը, չը կարողացաւ պարապութիւնը սիրել. այդ պատճառաւ էլ՝ նըշանակեց, որ էդ օրը, մի վճռական կրկնութիւն (րէպէտիցիա) անեն. որ կարողանան փորձել մի նոր մաշինիստի ընդունակութիւնը էդ խորհրդաւոր պաշտօնի մէջ, որից պէտք է պարզապէս երևար, թէ էդ տեղացի անփորձ անձը, կարո՞ղ է արդեօք գլխաւոր րէժիսօրի (անգլիացի մեքենապետի) օգնական «լինել թէ չը լինել»։ Համլէտի դրութիւնը ինձ ծիծաղելի թուաց. երբ նոր դէբիւտանտը, իր նշանաւոր դերի գերազանց անգիտութեամբը՝ շատ շուտով վճռեց էդ հարցը։ Երբ անգլիացի րէժիսօրը մօտ գնաց մեքենայի մի անյարմարութիւնը տեսնել, իսկոյն, նոր դէպիւտանտի զովանի անզգուշութեամբ՝ մեքենան անցաւ րէժիսօրի վերայով...

Մէկ րոպէի մէջ,— անգլիացին միջաճեղք եղաւ, երկու օրուայ ընթացքում— Սուրամի ձնով ծածկած ճանապարհները խտակվեցան, բայց երեք շաբաթ աւելի է, որ— հանգուցեալ մեքենապետի անփորձ օգնականը՝ իր տեղը աւելի փորձուածի համար չխտակեց...

♂

Հարկաւոր էլ չի որ խտակվի. քանի որ մնացում, կեանքը առաջ է գնում քօռ քօռնայ, կամ ինչպէս տաճիկն ասում է «ալլահ եօլնայ»...

Փառք Աստուծոյ, գործ չինել— չենք կամենում. քաղաքականութիւնով— չենք պարապում. հասարակական կեանք— չկայ մեզանում. հասարակական հարցերն էլ— նմանապէս։ Փառասէր էլ չենք, որ գոնեա, էդ մեղքի աւիթով ուրիշների յառաջադիմութիւնը նախանձ գզգզէր...։ Անճարացած, խելքներիս զօռ տուող բաների վերա ենք մտածում...

Մտածում ենք,— որ մեր քաղաքը, գազով լուսաւորենք. ու ջրանցքներ շինենք, մաքուր ջուր խմելու և փողոցները խտակելու համար. Ի հարկէ ես մտածմունքը հալաբարին չէր վերաբերում... որոնց նահապետական պարզ և խաղաղ կեանքին էգլիսի հեշտասիրութիւնը խիստ անյարմար գըգար...։ «Մարդու սովորական դրութիւնը. յանկարծակի, նոր դրութեան փոխելով, դուք կը վնասէք ուղեղին» ասում է երևելի գիտնական Հումբոլդ գերմանացին։ Հալա-

Բայց եթէ ջրանցքի գործը մասնաւոր ընկերութեան ձեռքը ընկնէր, որ և կը պարտաւորէր բնակիչներին աւելի թանգ վճարել ջրի համար, եթէ տարեկան 75 ֆրանկ վճարելու տեղը, Փարիզի բնակիչը, ստանալով իր ջուրը մասնաւոր ընկերութենից, ստիպված լինէր վճարել 80, 90, 100 ֆրանկ,—միթէ այդ աւելորդ տրած ծախսերը նա չէր պակասեցնի իր ուրիշ պիտոյքներից, չէր զրկի իրան այսքան մսից, այսքան գինուց և այլն...

Ջրի գործը այնպիսի մի ձեռնարկութիւն է, որ ջրանցքը շինելու և ջուրը քաղաքի մէջ բաժանելու վրա ահագին ծախսեր անելուց յետոյ, դարձեալ չէ կարելի առաջին հարկաւորութեան մի պիտոյքը շռայլութեան առարկայի պէս թանգ ծախել...

Մենք կարծում ենք, որ պ. Դիւպիւից յայտնած արգելքը քաղաքային վարչութեանը ջրի գործը յանձնելու,—ինքն իրան կը վերջնվի եթէ քաղաքային վարչութիւնը մի ներքին քաղաքային փոխառութիւն անէ:

Այս առարկայի մասին դարձեալ կը խօսենք:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ԳԻՒՂԱՑՈՒ ՎԻՃԱԿԸ

Գիւղական ազգաբնակութիւնը կազմում է անտարակոյս մեր ժողովրդի մեծ մասը և մի և նոյն ժամանակ նա ամենից աւելի կարօտ է օգնութեան: Թէ երկրագործութեան և թէ միւս արհեստների մէջ նա գործ է դնում մի և նոյն գործիքները և նախնական սովորութիւնները, որոնք քանի մի դար շարունակ որդւոց որդի աւանդուելով հասել են նորան*: Այն բաները, որոնց կատարելու համար Եւրոպացին օգուտ է քաղում բնութեան ուժերից, Հայ-մշակը անում է միայն իւր դառն աշխատանքով իւր երեսի արիւն-քրտինքով: Բայց այդ դեռ բաւական չէ. մի բան արդիւնաբերելուց յետոյ հարկաւոր է նորան վաճառել՝ գիւղացին չունի այնքան կարողութիւն, որ իւր բերքը տանի ուղղակի նորա գործադրութեան կենդրոնը, և եթէ ունենայ էլ, միթէ ձեռնտու կը լինի այդ բանը ամէն մի անհատին առանձնապէս, եթէ աչքի առաջ ունենանք ժամանակը և ճանապարհի ծախսը, որ նա պէտք է դորա համար գործ դնի: Ուրեմն, նորան մնում է կամայ-ակամայ ընդունել միջնորդող վաճառականի պայմանները, որ ունենալով փոքր 'ի շատէ դրամագլուխ, հաւաքում է մի ամբողջ կամ մի քանի գիւղերի բերքերը, և որի համար այդպիսով անզգալի է դառնում ճանապարհի ծախսը: Երևակայեցէք այժմ մի գիւղացու դրութիւնը, որ աշխատանք, փող, ժամանակ գործ դնելուց յետոյ շատ անգամ ստիպուած է լինում իւր բերքի համար այնքան ստանալ, որ հազիւ թէ բաւական է լինում նորան իւր ծախսը ծածկելու, այն միջոցին երբ նա յոյս ունէր դորանով ամբողջ ձմեռը իւր ընտանիքը կերակրել:

Բայց դորան էլ երանի է տալիս գիւղացին իւր այնպէս անուանեալ անյաջող տարիքում, երբ կամ կարկուտը կամ հեղեղը կամ եղեամն (иней) և կամ այլ պատահարներ անակնկալ հարուած են տալիս նորա տնտեսական դրութեանը, այնպիսի հարուած, որից ուղղուելու համար շարունակ քանի մի յաջող տարիք են հարկաւոր նորա համար: Ի՞նչ է լինում նորա վիճակը այդպիսի դէպքերում: Նա կամ ստիպուած է լինում իւր երեխէքի ձեռքը բռնած մուրացկանութիւն անել և կամ դիմել մի որ և իցէ փողատիրոջ, յուսալով վերականգնել սորա օգնութեամբ իւր կորած բաղդը: Բայց հազիւ թէ վերջինս աւելի լաւ է լինում, քան թէ առաջինը. գիւղացին բոլոր ընտանիքով դառնում է փողատիրոջ ստրուկը, ստրկութիւնը թէպէտ վերացած է օրէնքով, բայց նորան յառաջ է բերում կարիքը: Անճարացած ստիպուած է լինում նա ընդունել փողը մեծ տոկոսներով, առաջուց (յայտնի բան է կէս գնով) վաճառել յաջորդ տարուայ բերքը, ամէն անգամ վիզը ծռել վաշխառուի առջև և ամէն բանում, որ նորան է վերաբերում, կատարեալ հպատակութիւն ցոյց տալ նորան: Այդ տեղից ծնվում է նորա մէջ այն հակումը, որ համարեա ընդհանուր սեփականութիւն է այդ ամբողջ դասի համար, այն է միշտ վիզը թեքել և ստորանալ հարուստի առջեւ *): Այլապէս վարուելու հնար չ'ունի նա: Հազիւ են պատահում այնպիսի երջանիկ բացառութիւններ, որոնք կարողանային այդպիսի ծանր տոկոսների ու պայմանների մէջ դարձեալ ոտքի կանգնել. սովորաբար նոքա աւելի և աւելի խրվում են պարտքի մէջ և վերջապէս հասնում են այն հետևանքին, որ մի օր խլում են նորա մի կտոր հողն էլ, տունն էլ, գոյքն էլ, հողագործական գործիքներն էլ և նա դարձեալ ստիպուած է լինում դունէ դուռն ընկնել ողորմութիւն խնդրելու:

Այսքան ժամանակ մենք նայեցինք գիւղացու վերայ իբրև արդիւնաբերողի վերայ: Պակաս վատթար չէ նորա դրութիւնը, եթէ առնենք նորան իբրև գործադրող կամ սպառող: Ճշմարիտ է, նորա կեանքը այնքան խեղճ և սահմանափակ է, որ առաջին հայեցուածքից կարելի է զարմանալ, թէ ինչ առանձին հաշիւ կարող է լինել այդտեղ: Աղքատիկ, խոնաւ, շատ անգամ գետնափոր խրճիթ, հին պատառոտած շորեր և ըստ մեծի մասին բանջարեղէնից կամ ցամաք հացից բաղկացած կերակուր,—ահա նորա բոլոր ապրուստը, էլ ինչ հաշիւ կարող է լինել այդտեղ: Բայց թողներուի մեզ ասել, որ այդ աղքատիկ ապրուստն էլ գիւղացուն համեմատաբար աւելի թանկ է նստում, քան թէ հարուստին իւր ճոխ ու շռայլ կեանքը: Գիւղացին չունի դրամագլուխ, որ իւր անհրաժեշտ պիտոյքը մեծ քանակութեամբ, կամ ինչպէս ասում են „լոմայ" առնի իւր տեղում. նա չի կարող առնել առաջին կամ երկրորդ ձեռքերից, որովհետև այդ էլ կարելի է միայն մեծ քաղաքներում, և դորա համար հարկաւոր է նորան ճանապարհորդութիւն անել, մանաւանդ որ քաղաքի վաճառականները, որոնք, եթէ կարելի է ասել, հոտով ճանաչում են օտարականներին, իւրեանց բոլոր ջանքը գործ են դնում նորան խաբելու, այսինքն վատ ապրանք տալու և թանկ վաճառելու, համարելով այդ թէ ճարտարութիւն և թէ օգուտ իւրեանց գրպանի համար: Ուրեմն գիւղացին ստիպուած է դիմել թափառող մանրավաճառներին (չարչի), որոնք իրանք էլ կտոր կտոր առնելով կամենում են թէ ապրանքի գինն ու ճանապարհի ծախսը հանել և թէ շահ ստանալ, ուստի և երբեմն հանգամանքներին նայելով, մինին տասն գին են պահանջում:

Այս պատկերը, որ ինքն ըստ ինքեան շատ անմխիթար է, հետզհետէ աւելի վատթարանալու է, որովհետև մի յայտնի, նկատուած իրողութիւն է, որ առաջին հարկաւորութեան իրերը օր ըստ օրէ աւելի թանկանում են:

Ի՞նչ է սորա հետևանքը: Ժողովրդի աւելի մեծ և աշխատող մասը ապրում է շատ նեղ ու ճնշուած դրութեան մէջ և հազիւ է կարմիր օր տեսնում իւր կեանքի մէջ. նա ապրում է միայն Ֆիզիքապէս, զուրկ մնալով բոլորովին մտաւոր կեանքից. շատերը, թողնելով ընտանիք, տուն ու տեղ, հեռանում են դէպ 'ի հեռաւոր մեծ քաղաքներ և օրա-մշակութեամբ կամ բեռնակրութեամբ պարապելով վերջացնում են այնտեղ իւրեանց կեանքը. վերջապէս, որ աւելի ցաւալին է, գիւղացին աշխատում է ամէն միջոց գործ դնել, որ մի քանի շահի փող հաւաքի և իսկոյն վաճառականութիւն սկսի դորանով: Վերջինս մենք անուանում ենք աւելի ցաւալի, որովհետև մի ազգ, որ ամբողջապէս բաղկացած է վաճառականներից, չ'ունի հարազատ կենդանական ոյժ իւր մէջ. նա կազմում է միայն մի միջնորդ դաս, որի գոյութիւնը անհասկանալի է առանց արդիւնաբերող և գործադրող դասերի գոյութեան. սոցա փոխադարձ յարաբերութիւնը կազմում է նորա միակ կենսական միջոցը, որ իսկոյն կը կտրուի, երբ դոցանից մինը չը լինի:

Այս անգամ բաւականանում ենք միայն նկարագրելով գիւղացու անմխիթար դրութիւնը, օգուտ քաղելով գլխաւորապէս „Մշակի" գաւառական թղթակցութիւններից և ներքին տեսութեան քանի մի յօդուածներից: Յաջորդ համարներում կ'աշխատենք ցոյց տալ, թէ ինչ հնարներով կարելի է օգնել նորան:

Ն. Լ.

*) Մեր արօրը շատ փոքր զանազանութիւն ունի այն արօրից, որ նկարագրում է Հռոմայեցի պատմաբան Պլինոսը. իսկ նա ապրում էր Քրիստոսի ծննդից առաջ.

*) Ես տեսել եմ շատ գիւղացիք, որոնք քաղաք գալով, սովորութիւն ունեն գլխարկը վեր առնել և գլուխ տալ ամէն մի փառաւոր հագնուած մարդու, ծանօթ թէ անծանօթ. Երբ ես մինին հարցրեցի պատճառը, նա պատասխանեց. „Աղա մարդ է, ինչ վնաս կայ, խոնջալիս քարը հօ չի վեր ընկնի".

ՆԱՄԱԿ ՕԴԵՍԱՅԻՑ *)

Շվարցնի և Մօրի ընկերութեան մէջ, վերջինը արդէն չը կայ, իսկ առաջինը մասնակցում է ընկերութեան մէջ լոկ անունով միայն. Բայց առհասարակ ասում են, որ նրանք ոչինչ դրամագլուխ չունեն. Ոչ մի կապալառու չէ համաձայնում նրանցից աշխատանք վերցնել, երկիւղ քաշելով վարձատրութեան անճշտութիւնից.

Նրանք պարտաւորվեցան 2 տարվայ ընթացքում մեր քաղաքում ջրանցք գլուխ բերելու, բայց ահա երկրորդ տարին վերջանալու վրա է արդէն, և հազիւ աշխատանքի մի տասներորդ մասը շինված է. Կօնտրակտի զօրութեամբ պայմանաժամի յետաձգումն 6 ամսով տրվում է, բայց 49 տարվայ կօնցէսսիայից 6 տարին հանվում է. իսկ այնուհետև ջրանցքը, թէև չը վերջացած, քաղաքիս սեփականութիւն է դառնում և կօնցէսսիան ոչնչանում է (սակայն 4 ամիս ժամանակ տրվում է շինած ջրանցքի մասերը կրկին հաւաքելու).

*) Քաղուած մասնաւոր նամակից Թիֆլիզի ջրանցքի և Շվարցն և Մօրի ընկերութեան առիթով.

բարի խաւար քուչէքը լուսաւորելով՝ նրա բնակիչներին մաքուր ջուր խմեցնելով, և առողջապահական կանոնները պահպանել տալով՝—ամենասարսափելի հետևանքներ կառաջանայ, ասում եմ—ես անգէտ հայ-ֆիլիէտօնիստս. . . . Առաջին՝ լուսաւորուած փողոցներում, գողութիւն քիչ կը լինի. երկրորդ՝ առողջ պայմաններով ապրելը, մեռելների թիւը կը պակասցնի. (յայնժամ ողբամ զձեզ՝ հայոց հոգևորականներ և մղսիք. . .) և երրորդ՝ խելքահիւանդների թիւը կաւելանայ, ինչպէս որ ասում է Հումբոլդը. . . Ես վերջինը (հալաբարի գժերի աճելը և բազմանալը. . .) ամենատխուր մտածողութիւններ է զարթեցնում իմ խելապատակի մէջ. Ես կասկածում եմ, որ էդպիսի պատահարից՝ Նաֆթլուխի Դեղին-ճեմարանի (!!!) ուսանողաց թիւը այնքան շատանայ, որ էդ տարօրինակ ճեմարանի մարդասէր վերակացուաց (պարոնայք ֆելշերաց և ծառայից) ողորմած բազուկները դադրեն, ամբողջ օրը հէնց մի գլուխ շատ մորակելուց. . . . Ի հարկէ, թէև էդ գըթասիրտ ֆելշէրների (!!) առողջ բազուկների յօգնելը, ամենամեծ քամբաղտութիւն է մեր հասարակութեան համար, (!) բայց հաստատ համոզուած եմ, որ դրանց ծանր պաշտօնի էդ դառնութիւնը՝ միշտ և ամենայն ժամանակ, հիւանդի տէրերը կարող են քաղցրացնել մի գլուխ չաքարով. . . . Ես միայն մի բանից եմ վախենում, թէ տէրը մի արասցէ. եթէ գազի և ջրանցքների հարցով զբաղուած «Անանուն ընկերութեան» անդամներից մէկն ու մէկը փախչի էդ ճեմարանի մէջը մտնելու. . . . այն ժամանակ, ի սուգ և ի տրտմութիւն մեր հասարակութեան (!)—այլ ես տեղ չը լինի դրանց համար. . . .

♂

Անպատճառ չի լինի, քանի որ մեզանում, մեր այսպէս անուանուած princes de la bourse հերոսների տուած համակրութիւնը՝ այդպիսի հասարակական դէպքերում, հազիւ թէ համեմատուի ատօմի 1/10 մասի հետ. Չը գիտեմ, դուք ինչ կարծիք ունէք դրանց մասին, միայն շատ լաւ իմանում եմ, որ եթէ ձեզ պատմեմ թէ ինչ ընթացք տուինք բուն քաղաքի (հալաբարը քաղաքի մասը չէ, նա Թիֆլիզի խորդ որդին է. . .) զանազան մասերը գազով լուսաւորելու և ջրանցքներ շինելու հարցին, իսկոյն կը հարցնէք ինձ,—յետո՞յ. Բանն էլ էդ յետոն է պարոններ. . . .

****

Ամենից առաջ ասինք «արբ կրակի պէս ոգևորուինք»—ու ի հարկէ, ոգևորուեցանք. Յետոյ էլ ասինք «մի մասնաժողով կազմենք»—որը իսկոյն կազմեցինք. Դատեցինք, հաշուեցինք, չափեցինք, ձևեցինք, վիճեցինք, համաձայնեցինք, հաշտուեցինք. էլի հակառակեցինք. մինչև որ, հազիւ թէ՝ էդքան կռուելուց յետոյ—մի մուկ անգամ չը ծընեցինք. . . թէև (պէտք է խոստովանած. . .) որ մեր փոխարէն «Անանուն ընկերութիւնից» հետևեալ renomeè-ն ժառանգեցինք. «Լուսաւորութիւնը, լուսաւորութիւնը, մաքուր ջուր խմելը, թէև շատ լաւ բաներ է, բայց որովհետև փողը ես առաւել պատուականագոյն է քան զամենայն առողջապահական միջոցները, և որովհետև առանց փողի, առանց զոհաբերութեան (ընդ ամենայն ծագս աշխարհի որ հարցնէք. . .) էդպիսի բաները իրագործելի չեն, վասնորոյ, լաւն էն կը լինի. եթէ էդ բոլոր մտքերը՝ ծալենք—ղրաղ դնենք, ձեռներս կրծքներս,—տաք անենք, մինչև որ, էդպիսի երևոյթները հասած խուրմի պէս՝ ինքը մեր բերանը ընկնի. Իսկ առ ժամ

Էշ չը սատկես
գարունը գըգայ
եօնջա կուտես

ասելով՝ մէկ մէկու non possumus պատասխանենք. . .

♂

Մեր հասարակութեան non possumus'ը. Բայց գիտէք արդեօք, թէ՝ ինչ բան է. Շոր չէ—որ հագնէք. Գօտիկ չէ,—որ հետ անէք. Շապիկ չէ—որ փոխէք. Կօշիկ չէ—որ մաշէք.

Մեր non possumus-ը նմանում է հիւանդ չարաճճիկ երեխի կապրիզին. Խնձոր գուզես.—չէ. Ցանձ գուզես.—չէ. Մեղր գուզես.—չէ. Շաքար գուզես.—չէ.

—Բաս ինչ գուզես.

—Ես ուզում եմ տնքալ. . .

****

Այո պարոններ մենք շատ վատ ենք տընքում. . . . . . .

Դիցուք թէ՝ ինձ նման մին քանի անխելք մարդիք մնացած խելքն էլ հաց ու պանրի հետ ուտէին, ու մեր հասարակութեանը՝ ինչպէս մի հիւանդ երեխի. խնձորի տեղ—ուսում, ցանձի տեղ—թատրոն, մեղրի տեղ—գիւղական տնտեսութիւն, շաքարի տեղ—ընթերցարան, անհատի իրաւունք, ապահովական ընկերութիւն, օրինաւոր վաճառականութիւն, ճիշդ հաշուատեսութիւն. ժողովրդական գրեանք, և այլ էդպիսի հիւանդի դրութեանը յարմար բաներ առաջարկէին. Խելքս չի կըտրում՝ թէ հասարակութիւնը դրա համար մեր ճակատը համբուրէր. . .

Երդվում եմ ձեզ պարոններ էս գիշերուայ իմ ֆէլիէտօնական դազգահովս, կարգով սարքովս, գրչով ու թանաքովս, երկու հատ սաղ, բայց մի հատ կոտրած աթոռովս, չորս օր շարունակ փայտից խռոված վառարանովս. ճեղքած հալիլովս. իմ սաղ օրը ոչինչ չը կերած կատուովս, մին քանի գրքերովս. իմ չարքաշ դրութիւնովս, վերջապէս երեք ամսուայ վարձը դեռ չը վճարած սենեակովս. պ. Ծատուրեանցի մագազինից առած պատուական լամպովս, և նրա մէջը գտնուած պ. Միրզոյեանցի ծախած անպիտան նաֆթովը, որ հասարակութիւնը — այս կը պատասխանի, ամէն մի ցաւակցութեամբ յայտնած առաջարկութիւններին «ինչ էք կամենում մեզանից. Կացէք ձեր գրականական շրջանում, և մի՛ք խառնվի մեր գործերում. Դուք միտք էք փնտռում—մենք փող. Ձեզ համար երկար գովասանական յօդուածներ, կրիտիկական հայացքներ, գիտնականների յարգանքը. իսկ մեզ,—եղ ու փլաւ. Դուք հարբեցէք ազնիւ ձգտողութիւններով և նպատակներով. իսկ մենք, ձեր էդ բոլոր առաջարկութիւնների վերա.—կը դնենք մեր veto-ն, կը մնանք մեր statu quo ի մէջ, և կարդարացնենք մեզ non possumus պատասխանով. Ի սէր Աստուծոյ, չը նախանձինք մէկ մէկու. Մենք կուտենք, կը խմենք, կը կռվենք. իսկ վերջ ի վերջոյ կուշտ և տաք կը մնանք. իսկ դուք—գրեցէք, հիա-

Դնէսար գետի մօտ **) գլխաւոր աշխատութիւնները դանդաղ են գնում, բայց քաղաքում սկսել են խողովակներ դարսել, և այն էլ փոքրացնելով խողովակների դիամէտրը ի վնաս ջրի հոսանքին, ուստի և ջրանցքի երկարատևութեան,—բայց նրա համար միայն, որ սկզբնական ծախսերը փոքր լինեն,—այդպէս են անում բոլոր կոնցէսսիա վերցնողները։ Իսկ երկու բուրջերը՝ մինը քաղաքում, միւսը Դնէստրի մօտ և մեքենաների համար շինութիւնը սկսած չեն դեռ ևս։ Երևում է որ շինում են ոչ թէ ամենահարկաւորը, այլ այն, որ աւելի հասարակութեան աչքերին է ընկնում։

Իսկ առ այժմ մենք վատ ջրի համար աւելի թանգ ենք վճարում, քան թէ շատ տեղերում լաւ ջրի համար։

Ինչ որ վերաբերում է Թիֆլիսի ջրանցքին, կարծեմ, որ աւելի ապահով կը լինէր յանձնել նրան մի ուրիշ ընկերութեան, որ աւելի հրաշխաւորութիւն կը ներկայացնէ և իրան յայտնած լինէր մի բանով։

Սակայն ես խորհուրդ կը տայի բոլորովին չը յանձնել ձեր ջրանցքը կոնցէսսիայով, այլ թող քաղաքը ինքն վերցնի իր հաշվով և գտնի մի անձին որ ձեռնարկութիւնը յանձն առնէ գլուխ բերել յայտնի գումարով, մշակված պրօէկտի հիման վրա։

Այդ տնտեսական սկիզբը այժմ ճանաչված է ամբողջ Եւրօպայում, այնպէս որ քաղաքներից շատերը յայտնի գումարով կրկին յետ են առնում իրանց ջրանցքի կոնցէսսիան։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք լսում ենք, որ փետրվարի 22-ին արհեստագործական ուսումնարանին վերաբերեալ կանոնադրութիւնը վերաքննելու համար քաղաքային Վարչութենից ընտրած մասնաժողովը ունեցել է իր առաջին նիստը։ Վերջապէս....։ Ասում են, թէ տեխնիկական ընկերութեան ծրագիրը միանգամայն փոխվելու է։

Մենք յիշեցնում ենք մեր ընթերցողին «Մշակ» լրագրի 6-որդ համարի առաջնորդող յօդվածը. և առա հետևեալ հարցն ենք առաջարկում՝ միթէ յիշեալ մասնաժողովը նոյնպէս գաղտնի կը պահէ տեխնիկական ընկերութեան պրօէկտը և իր նամակին չի հրաւիրի տեղային ռուս, հայոց և վրաց լրագրութեան ներկայացուցիչներին, կամ չի տայ մեզ պրօէկտի պատճէնը, որ մենք ծանօթացնենք նրա հետ հասարակական կարծիքը...

***

Ալէքսանդրապօլից գրում են մեզ, որ փետրվարի 15-ին տեղիս Մայր եկեղեցում կատարվեցաւ վարդանանց նահատակութեան տօնը, որին կից իշխան Ղահրաման Արղութեանցի և չուչեցի Պօղոս Գասպարեան Ալէքսանեանցի հո-

**) Այդ տեղից և պէտք է անցկացնեն ջուրը քաղաքի մէջ։

Խմբ.

գեգանգխառը տօնուեց։ Մի և նոյն օրը երեկոյեան տեղիս երիտասարդների խումբը յաջողութեամբ ներկայացրեց աղետականաց ժողովարանում «Սանատրուկ և Սանդուխտ» ողբերգութիւն բարեգործական նպատակով, որ լսածխ նայելով՝ մօտ 250 մանէթ է ժողվել։ Ցիկին Ջարուհի Գուլումեանցն մեծ և խոր տպաւորութիւն ունեցաւ հանդիսականների վրա Սանդուխտի դերի մէջ։ Պ. Գասպարեանը ոչ թէ միայն թոյլ տուեց ներկայացումն, այլ և 10 ռուբլի ընծայեց յօգուտ բեմին։

***

Մեզ գրում են Ալէքսանդրապօլից որ պ. Բէգ-Նազարեանցը տեղիս թեմական դպրոցին կանոնադրութիւնը մշակելուց յետոյ, այժմ ներկայացրել է Հոգաբարձութեանը, որ ուսումնական յանձնաժողովի քննութեան ենթարկվի։ Ցոյց կայ, որ չուտով կուղարկուի Վեհափառին ի հաստատութիւն։

***

Ընթերցողը յիշում է, որ դօկտոր Գրիգոր Արծրունուց ներկայացվեցաւ գիւղատնտեսական ընկերութեանը մի պրօէկտ հայ-վրաց գիւղական լրագրի։ Այժմ ընկերութեան խորհուրդը, ասում են ցաւելով յայտնել է, որ դրամական միջոցների պակասութեան պատճառով անկարող է իրագործել պ. Գրիգոր Արծրունու առաջարկութիւնը, բայց ըստ սկզբին համակրում է այդ գաղափարին։ Մի և նոյն ժամանակ լսում ենք որ, վրաց գիւղական լրագիրը զրկվեցաւ օժանդակութենից և ընկերութիւնը հիմնում է իր սեփական գիւղատնտեսական լրագիր,—բայց միայն վրաց լեզվով...։ Իսկ հայոց լեզվով, սիրելի ընթերցող, մնում է «Մշակի» խմբագրութեանը կարելին չափ լրացնել, մինչև որ ժամանակ ավելով կը հիմնվի մի հայոց գիւղատնտեսական թերթ։

***

Վրաց «Դրօէբա» լրագիրը հաղորդում է, որ անցեալ տարւայ երաշտութեան պատճառով Սղղնախում այժմ սաստիկ սով է։ Կամենում են գժբաղդների համար ստորագրութիւն բացանել։

***

Ուրախ ենք, որ առիթ ունենք յայտնելու, թէ պ. Շահնազարեանը, որի մանկավարժական յօդուածը ծանօթ է „Մշակի" ընթերցողներին, նշանակվեցաւ վարժապետ Ներսիսեան դպրոցի պատրաստական դասատան մէջ։

***

Փետրվարի 25-ին, կիւրակէ օրը գումարվեցաւ Թիֆլիսի փոխադարձ կրէդիտի ընկերութեան տարեկան ընդհանուր ժողովը։—Մանրամասերը ուրիշ անգամ։

***

Մեզ գրում են Շամախուց՝ փետրվարի 10-ին Շամախու շրջակայքում սաստիկ ձիւնախառն հողմից մի մարդ և երկու կին իրանց երեք կովերով և երեք եզներով սառել են։

***

Փետրվարի 14 և 16 Շամախու ռուս ծառայողները ներկայացրին Գօգօլի «Ամուսնութիւն» (Женитьба), «Փափկասուն սրտի ձախորդութիւն» (Бѣда отъ нѣжнаго сердца) կոմէդիաներ և քանի մի վօդէվիլներ։—Ցանկալի կը լինէր որ և հայերը հետևէին այդ գովելի օրինակին և իրանց լեզվով ներկայացնէին։

***

Մեր լրագրին գրում է Բագուից պ. Աւագ Գկլիգորեանցը՝

Մարդասիրական ընկերութեան խորհրդի նախագահի և անդամոց յունվարի 25-ին եղած ընտրութիւնը հաստատապէս չելաւ։ Այս առթիւ խորհուրդ կազմվեցաւ, որ լինի փետրվար ամսի 11-ին։ Այդ օրը հաւաքվել էին Մարդասիրական ընկերութեան ուսումնարանի դահլիճը թէ հիմնադիր, թէ անփոփոխ և թէ տարեկան անդամներից ընդ ամենը 45 հոգի, հաշուատեսութիւն արին և շնորհակալութիւն յայտնեցին նախագահին և անդամներին, որոնք երեք տարւայ ընթացքում աշխատել են այդ գործի մէջ՝ կառուցանելով ուսումնարանները տղաների և օրիորդների, պարարանը և մատենադարանը և հոգացին անդամների թիւը շատացնելու մասին։ Հաշուատեսութենից յետոյ ձայնախօսութիւն արին նոյն ընկերութեան ատենադպիր և անդամ Սերգէյ Վարշամեանցը և Յովհաննէս Միրզաբէգեանցը։ Ընտրվեցաւ նախագահ խորհրդոյ՝ Պաւել Շամիլիչ Մէլիք-Բէգլարեանց (որ և է նախագահ բէգական կօմիսիի), անդամք՝ Ն. Կրասիլնիկեանց, Գրիգոր Թումայեանց, Յակովբ Ալիւսեանց, Խաչատուր Քանանեանց, Սերգէյ Վարշամեանց, Գրիգոր Դիլոաբեանց, Գր. գոր Այվազեանց և Առաքել Ծատրեանց։ Ցանկանում ենք և մեք յառաջ տանել աջողութեամբ ընկերութեան գործերը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՍՊԱՆԻԱ

Կրկին հին պատմութիւնն է սկսվում, կրկին քաղաքական բեմի վրա առաջին դեր խաղացող հանդիսանում է Իսպանիան, կրկին զրկվում է գահից և աքսորվում է թագաւորը ու հրատարակվում է հանրապետութիւնը,—բայց արդեօք երկար ժամանակով։ Միշտ ամենից մոռացած, Իսպանիան այս րօպէիս ներկայացնում է ամենահետաքրքիր օրվայ խնդիրը, ամենքը նրանով են պարապած,—բայց գուցէ անցաւոր հետաքրքրութեան վերջը այն կը լինի, որ քանի մի ժամանակից յետոյ, դարձեալ կը մոռանան անգամ նրա գոյութեան մասին։

Այդպէս է այդ երկրի վիճակը, կարծես նա երբէք չը պիտի ազատվի այդ կախարդական շրջանակից, որի մէջ նա ինքն իրան գերի է բռնել՝ յեղափոխութիւնը յարուցանում է մի հակա—յեղափոխութիւն, փոխվում են մինիստրութիւնները, տէրութիւնները բռնում են նախընթաց տէրութիւնների տեղը, որ երբ իրանց հերթը անցնէ, դարձեալ իջնեն ասպարիզից ու հետևեալին տեղ տան...

1868 թուին աքսորվեցաւ Իզաբելլա թագուհին։ Կազմվեցաւ մի ժամանակաւոր տէրութիւն, գումարվեցաւ Ազգային ժողովը (կօրտէսներ), սկսվեցան անվերջանալի վիճաբանութիւններ թէ ինչ քաղաքական ձև պիտի ընդունի պետութիւնը՝ հանրապետական կամ միապետական, և եթէ միապետական լինի, ո՞ւմ հրաւիրել թագաւորութիւն անել։ Ցանկացողներ շատ կային և իւրաքանչիւրը իր կուսակիցներ ունէր։ Ֆրանսիան և Պրուսիան մինչև անգամ նրանցից մէկի համար կռուեցան, կամ գոնէ սկզբում ձևացնում էին, որ նա էր պատերազմի առիթ տուողը։

Երկու տարվայ ընթացքում Կօրտէսները մտածում էին այդ հարցի վրա և վերջապէս վճռեցին՝ հրաւիրել Իսպանիայի գահը Իտալիայի Վիկտոր-Էմմանուէլ թագաւորի որդուն Ամեդէյին։ Դեկտեմբերի 30-ին 1870 թ. Ամէդէյ ոտքը կոխեց Իսպանիայի հողի վրա,—և դարձաւ Իսպանիայի թագաւոր։ Բայց նրա առաջին քայլերը այդ նոր ասպարիզում, հանդիպեցան անյաղթելի արգելքներին։ Նրա դէմ էր կաթօլիկ-մօլեռանդ հոգևորականութիւնը, չը կարողանալով նրան ներել, որ նա Իտալիայի թագաւորի որդին է, այն մարդու, որ զրկեց պապին աշխարհական իշխանութիւնից, բոլոր երկիրներից և վերջը սեփականացրեց իրան Հռօմ քաղաքը և սուրբ հօրը գերի բռնեց Վատիկան պալատի մէջ։ Նրա դէմ էին այն ամէնքը, որք իրանց վիրաւորված էին համարում, տեսնելով գահի վրա ոչ թէ մի իսպանացուն այլ մի օտարազգին, մի իտալացուն,—կարծես թէ Իսպանիան մի և նոյն գրութեան մէջ չէր լինի, եթէ գահի վրա մի իսպանացի լինէր, կարծես թէ ֆրանսիացիք շատ բաղդաւոր էին, որ Նապօլէօնը ֆրանսիացի էր։ Նորա դէմ էին հանրապետականները, որք նրան չէին կամենում ոչ իտալացի լինելու, կամ իսպանացի չը լինելու պատճառով, այլ նրա համար միայն, որ նա թագաւոր էր,—„մեզ ոչ մի թագաւոր հարկաւոր չէ," ասում էին նոքա։ Նրա դէմ էին այն ամէնքը, որք իրանց կանդիդատներ ունէին։ Մինչև որ աստիճան զարգացած էին զանազան կուսակցութիւնները, նրանից է երևում, որ նրանց թիւր հասնում էր 15-ի, իսկ ո՞ր աստիճանի վոբեղ էր նրանց ընդիմադրութիւնը թագաւորի վերաբերութեամբ,—երևում է հետևեալ դէպքից՝ նորերումս թագուհին երեխայ է բերել, բայց ահագին դժուարութիւնով կարողացան

ցէք, ծափահարեցէք, ու չուացրէք մէկ մէկու. բայց վերջը՝ աղքատ մնացէք...

♂

Աղքատ կը մնայինք, եթէ այժմեան տեղական պարբերական թերթերը չը հարստացնէին մեզ—իրանց ընդհանուր նպատակից շեղված նիւթերովը։

Վրաց Օրագրութեան մասին բան չեմ ասի, որովհետև, ոչ նրանց այբ-ժէ-ճէ-ռան գիտեմ, ոչ բենինի-մեն-սիմը։ Բոլոր իմացածս միայն էն է, որ ամէն մի դէպքում, երբ իմ սիրական ազգի վերաբերութեամբ յօդուածներ են տպում, պէտք է խոստովանած. որ էդ գրուածներից, հայութեան քթի համար անախորժ հոտ չէ փչում...։ Իսկ ինչ որ վերաբերում է ռուս պարբերական թերթերին, օ՜օ՜... ես սիրահարուած եմ դրանց բազմակողմանի և հարուստ—յատարարութիւնների վերայ...։ Քու դուշմանը, ինչ կը լինէր մեր հասարակութեան հալը. եթէ էդ թերթերը, իրանց էջերը չը լցնէին—ծախուող տների, վարձու տալու հիւրանոցների, մագազիների, հաւանի ցիգարների, դիպլօմաւոր ձիաների (лошадь получившая хорошій атестатъ) տանից փախած, կամ տիրոջը կորցրած պուդէլների, (արիստօկրատ շների) տուալէտի դմակների, առջևին գետին փուռ որսորդական հրացանների, իրանց երկրում սափրիչութիւն, իսկ մեր երկրում մանկավարժութեամբ պարապող ֆրանսիացիների, demi-monde-ի դերդաստանում զարգացած գուվէրնանտկաների, տասը տեղից դուրս արած, բայց էլի նոր տեղ պտրուող խմէրէլ ծառայից—յայտարարութիւնների...

կան և ուրիշ տեսակ յայտարարութիւններ, որք են. Գիշերօթիկ դպրոցների,—որտեղ ոչ ոք բան չէ սովրում. բժշկատան (լեչէբնիցա ասուածի)—ուր շատ քիչն են առողջանում. ռուսաց թատրոնի,—որտեղ չեն մարդ գալի. փոխատու ընկերութեան,—որ ամէնքի համար չէ մերձենալի...

♂

—Էլ ուրիշ բան կայ թէ չէ.

—Կայ, ինչպէս չէ. Միայն մէկ հարցի վերաբերութեամբ «քառասուն հատ առաջնորդող յօդուած գրվեցաւ» երևի այն նպատակաւ, որ հասարակութիւնը, քառասուն հատ եգիպտոսեան բուրջեր կանգնացնի ի փառս և ի պարծանս յիշեալ լրագրի renomeè-ին....։ Նորերումս լսեցի, թէ էդ բուրջերի համար, ստորագրութիւն է բաց եղել „Голосъ" լրագրի խմբագրատանում, իսկ շինուածքի պարագայքն էլ (մասալէքը) մեր քաղաքի մէջը յարմար և վայելուչ տեղ չը լինելու պատճառաւ, պէտք է հաւաքուի—Բուխարիայի անապատում...։

♂

—Իսկ հայ օրագրութիւնը...

—Հայ օրագրութեան մասին բան չեմ ասի։ Նա „դեռ չէ մտել աւազան, որ ձեռին բռնել տանք գաւազան" թէև, ճշմարիտը ասած, գաւազանի կարօտութիւն ունի։ Բան է, եթէ ռուսահայոց գրականութիւնը, չափազանց հարստանայ կենդանի հարցերի չափազանց աղքատութեամբ, էգպիսի հարկաւոր դէպքերում, աղքատի պէս թող գաւազանը ձեռին դնէ դուռը մտն գայ, ու մուրացկանութիւն անէ....

Թող հետևի Պօլսու, մեր հայ եղբարց օրինակին։ Նրանք ի սկզբանէ անտի հէնց մի գլուխ մուրացկանութիւն են անում։ Բայց ձամից։ Ի հարկէ, մեզնից ոչինչ չէին խնդրի, որովհետև մենք ոչինչ չունենք տալու։ Կարծիք չը կայ, որ—Եւրօպացիներից։ Էֆէնդի Այբին դուր եկաւ Դիւման,—խկոյն թարգմանեց. Էֆէնդի Բենին էլ Հիւգօն—իսկոյն հրատարակեց։ Մի ուրիշ էֆէնդու էլ Թիերի ճառերը—ամբողջապէս տպեց...Մի բան միայն դուր չեկաւ այբից սկսած, մինչև այբ-ծա-տառուած, ենի-մեն-իմ—էֆէնդիներին, որ հայութեան պահանջմունքին յարմար, ինքնուրոյն, մտաւոր արդիւնաբերութեանը ձեռնամուխ չեղան։ Երևի այն պատճառաւ, որ ձեռները չը հասաւ...։ Շատ բարի։ Գոնեա թարգմանութիւնների մէջ թող ընտրութիւն անեն։ Փառք աստծու՝ մէկ մէկու յետևից հրատարակուող բազմաթիւ հատորներով գրեանքը հաստատում են, թէ՝—Պօլսու մեր հայ եղբարց ընթերցասիրութեան տապրակը, շատ մեծ է, կարող է շատ բան մուրալ, շատ բան տանել։ Որքան էլ որ կամենային մեզ յուսահատեցնել խաւարասէրները, այնուամենայնիւ, հոգով, սրտով, գլխով և ուղեղով համոզուած եմ, որ ընդհանուր քաղաքակրթեալ ազգերի զարգացման կայծերը արդէն երևում են մեր կեանքի մէջ։ Դա միայն ժամանակի հարց է դառել, որ գիտութեան այդ կայծերից բոց առաջանայ...։ Մենք յուսով ենք, որ առաջին հրդեհը Պօլսոյ հայերը կը գցեն...։ (Նրանք հրդէհների սովոր են. . .)

Մի բանից միայն վախենում եմ, որ Ալէքսանդր Դիւմաի, և դրա նման հեղինակների քամիքը հանգցընեն գիտութեան այդ կայծերը...։ Էգպիսի գրեանքը որոնք տպվում են, դրանք ունեն միայն ճաշակի արժանաւորութիւն, իսկ հայութեան պահանջմունքները յագեցնել չեն կարող...։ Աֆիօնը խմելուց յետոյ, երբ մարդու ջղերը բոլորովին թուլանում է.... էդ հեղինակների գրեանքը պէսք գգայ,—խօսկ չը կայ (!!!) Pour passer le temps ահա գերապատիւ Դիւմաի հարիւրաւոր հեղինակութիւնների ամբողջ կրիտիկան, թէև պէտք է խոստովանած, որ էդ գրքերում, ինչ ասես մէջը կայ. հրեշտակ, սատանայ դժոխք, կայծակ, արիւն և այլ էգպիսի բաներ..։ Երբ որ բանը մուրալուն է ընկել,—թող մուրանք բան չկայ։ Երբ որ պէտք է պասերս կարենք, թող թանէ սպաս չունենք, որ գիտութեան քաղցածութենից մեռնող հայերիս սնունդ կարողանայ դառնալ։ Իսկ pour passer le temps (ժամանակ անցկացնելու համար) իմ մեծապատիւ էֆէնդիք, կամ ձեր հաչակուած բաղանիքները գնացէք—հաչակուած մեղքերդ (եթէ ունէք միայն...) խատակելու համար. կամ Բօսֆօրի գեղեցկութեամբը սիրահարվեցէք,—մէկ մէկու տեսլու փոխարէն. կամ ձեր հիւանդանոցի մեռելներին թաղեցէք,—բան չունենալու պարապու, և կամ եթէ էդքան բաները հերիք չէ, ելի Բ. Դուռն, ամէն մի կարգադրութիւնը, ամէն մի վէզիրի ու ոտիկան փաշայի խմաստութիւնը գովեցէք, որից պարզ կերևայ (!!) թէ՝—Տաճկաստանը, աշխարհիս մէջ՝ ամէնից զարգացած և քաղաքակրթեալ տէրութիւնն է...։

Զարուհի.

գտնել մի իսպանացի քաղաքին, որ համաձայնէր միրտութիւն տալ նոր ծնվածին:

Այդ տեսակ արգելքներին էր պատահում ամեն քայլի վրա երիտասարդ թագաւորը, և պէտք է ասած, բաւական ճարտարութեամբ պահպանում էր երկրի մէջ հաւասարակշռութիւնը: Հէնց որ մի մինիստրութիւն հաստարական կարծիքի և կորտէսների թերահաւատութիւն էր գարթեցնում, իսկոյն նոր մինիստրութիւն էր նշանակում, այնպէս որ 25 ամսվայ ընթացքում 8 մինիստրութիւն էր փոխել,—բայց վերջինի վրա ընկաւ:

Մանրամասնաբար դեռ յայտնի չէ ինչ է եղել թագաւորի և մինիստրութեան մէջ երկպառակութեան պատճառը, բայց դատելով երկրի նախընթաց դրութեան հիման վրա, չնչին առիթ պիտի լինէր, իսկ անբաւականութեան հիմնական պատճառները երկար ժամանակ դիզվում էին: Ամէդէյը վաղուց էր հասկացել որ երբէք հասնելու չէ կատարեալ հանգստութեան Իսպանիայի գահի վրա, որ նա իր ամբողջ կեանքը պիտի նուիրէ մանր և ողորմելի թշնամութիւններին և կռիւներին այս կամ այն կուսակցութեան կամ մինիստրութեան հետ, որոց կամքին ընդիմադրելուց յետոյ, նա գարձեալ պիտի ենթարկվի: Ահա մի օրինակ՝ մինիստրութիւնը կամենում էր յանձնել գեներալ Հիդալգօին զօրքի մի մասի կառավարութիւնը, թագաւորը չէր համաձայնում, լաւ գիտենալով, որ նշանակելով այդ պաշտօնի ժողովրդից չը սիրած մի անձն, նա ինքն էլ պիտի կորցնէր իր ժողովրդականութիւնը, բայց ստիպվեցաւ ենթարկվել մինիստրութեան պահանջողութիւններին և երբ Հիդալգօն նշանակվեցաւ, նորան ստորադրեալ բոլոր օֆիցէրները յանկարծ բողոք ներկայացրին ակ րութեանը և ամենքն էլ ծառայութենից հրաժարական տուին: Օֆիցէրներին զէջում ներ անել, կը նշանակէր խայտառակվել, կը նշանակէր ցոյց տալ իր թուլութիւնը, իսկ ուրիշ կողմից ընդիմադրութիւն անելու համար, հարկաւոր է ոյժ ունենալ: Իսկ այդ ոյժը պակաս էր թագաւորին: Մի և նոյն ժամանակ, կարլոսեան շարժումը օրէց օր աճելով, երկրի մէջ խռովութեան առիթները անդադար բազմանում էին: Կարծում են որ նոյն իսկ այդ անցքերը պատճառ եղան նորա անկման: Այդ տեսակ դրութեան մէջ թագաւորին ուրիշ աւելի խելացի և ազնիւ ելք չէր մնում, եթէ ոչ հրաժարվել գահից: Երեկ, փետրվարի 11-ին նա հրաժարվեցաւ գահից իսկ այսօր առաւօտը թողից Իսպանիայի սահմանները: Կորտէսները և Սենատը (ծերակոյթը) կազմեցին բարձրագոյն ժողով և յայտնեցին Իսպանիայի մէջ հանրապետութիւն, 266 ձայների բազմութեամբ 32-ի դէմ: Ընտրվեցան նոր մինիստրներ 9 թւով, որոնցից մինը մինիստրութեան նախագահ: Ահա անունները՝ Ֆիգվերաս (նախագահ) Պի Ի Մարգալ (ներքին գործերի) Կորդօվա (զինուորական), Նիկ. Սալմերօն (արդարութեան) Ֆրանցէսկ Սալմերօն (գաղթականութեանց) Բէրանժէ (ծովային) Կաստէլար (արտաքին) Բէսերա (հրապարակական աշխատութեանց) Էչէգէրայ (ել և մուտ): Ֆիգվերասը իր ճառախօսութեան մէջ յայտնեց թէ հանրապետութիւնը հաստատվեցաւ Իսպանիայում մշտնջենականութեան համար (վատ նշան է, երբ հարկաւորութիւն է լինում այդ տեսակ բանի մէջ համոզելու), և որ նա օրինակ կը լինի և մնացած Եւրոպայի համար: Մադրիդը դրօշակներով զարդարվեցաւ և լուսաւորվեցաւ: Բայց հիւսիսում Ֆրանսիայի հետ յարաբերութիւնները կտրված են, որովհետև ահա տասն և մէկ ամիս է որ Կարլոսեան ապստամբութիւնը չէ թուլանում: Ի՞նչ պիտի դառնայ խեղճ Իսպանիան: Որքան կիրագործվի Ֆիգվերասից ցանկացած յաւիտենական հանրապետութիւնը: Եւ միթէ Իսպանիայի քահանաները այս անգամ կը հրաժարվին ներգործելուց... Ապագան ցոյց կը տայ, իսկ առայժմ երևի թէ նորահաս հանրապետութեանը սպասում են անթիւ կռիւները Կարլոսեան շարժման մէջ կերպարանաւորված հնացած կաթոլիկութեան հետ: Իզաբէլլայի որդի Ալֆօնսը իր կողմից թողեց Վիէննայ և տեղափոխվեցաւ Փարիզ՝ հարկաւոր է որ սորդին միշտ պատրաստ լինել և ո՞վ գիտէ, մտածում է նա, գուցէ մի բան ինձ էլ կը ընկնի...

Ժէնէվ. 12 փետրվ. Գ. Իզմ.

ՆԱՄԱԿ ՎԱՆԻՑ

Հզօր ձեռն Օսմանեան կայսեր քսանհինգ կամ երեսուն տարի է, որ Վանայ, Բաղիշայ, Սղերտու, Մշոյ, Պաշգալէի և Պայազետու քաղաքաց սահմաններէն անխոնջ կը ջանայ հեռացնել քիւրդերու խումբ խումբ բռնաւոր ամիրաններ, մեծամեծ պէյեր և աղաներ, ինչպէս որ երբեմն Պէտիրխան-պէյ, Խան-Մայմուտ և այլն շատեր: Բայց դեռ ցայսօր չկարաց ըստ օրինի պահպանել և խպառ ապահովել իւրեան ողորմելի հպատակաց կեանքը, որք ցայժմ ևս ենթարկուած են մի և նոյն հարստահարութեան և բռնութեան՝ հանապազ սպանիլ, կողոպտիլ, և ի միջոցում վայրկենի իւր ամեն ունեցած սեփականութիւններէն զրկուել:

Սոյն աղետից առաջք փութով առնելու կարեւոր է միջոցներ ձեռք բերել, որպէս զի Օսմանեան տէրութիւնը բարեհաճէ իւր ուշադրութիւնը դարձնել սոյն սահմանագլուխ եղած գաւառներուն վերայ:

Հարկաւոր է երկու երեք տգէտ և անպարոյական չխերուն, որոց յիշեալ գաւառները զօհ եղած են՝ հանդերձ իւրեանց ընտանեօք խսպառ արտասահման առնել: Բուն սահմանագլուխներ, ուր որ հարկ է, կանոնաւոր զօրանոցներ պատրաստել, և զօրքերը դնել, պատճառ որ ամենևին մէկ չհամարձակի առանց արքունական հրամանին այլոց տէրութեան սահման մտել և ել առնել: Քիւրդ ազգին վրանաբնակ լինելուն համար բոլորովին արգելքներ դնել առհասարակ և խստիւ ևս պատուիրել՝ ո՞վ որ կամի տէրութեանը հպատակել, պիտոյ է նմա, որ այսուհետև, միւս ազգաց նման, սեփականութիւններ ունենայ, հողեր թափի ընէ և իւրաքանչիւր անհատ ևս իւր գաւակներ ուսմանց և արհեստից մէջ կրթէ: Հապա թէ ոչ, քիչ միջոցի մէջ, եթէ այս դրութեան կենայ՝ բոլորովին վերջին աղքատութեան և յուսահատութեան ծայր հասած, հարեան խաղաղ բնակիչները պիտի ցիր և ցան լինեն և գնան ի սահմանս այլոց տէրութեան՝ ի Ռուսաստան ի Պարսկաստան և այլ կողմերը, ինչպէս ապացոյցներն ևս յայտնի տեսնուեցան, չնորհիւ Շխսապէթուլլահ մեռած բռնաւորին և իւր չարագործ որդոյն, որ բնակի ի Հիզան, թէ ո՞րքան հազարաւոր անձինք ի մոտակայ գաւառաց, իրենց հայրենիքէն զրկուած և սեփականութիւններն թողուցած, հանդերձ ընտանեօք գաղթեցին օտար երկիրները:

Թէև շատ անգամ սոյն ողորմելիք բիւրաւոր հարստահարութեանց և անթիւ ցաւոց մասին աղաղակ բարձին, գիմելով բողոքով բարձր կառավարութեանը ուր որ հարկն էր, բայց ամենևին անլսելի եղաւ նոցա ձայնը և յիշեալ չխին գերդաստանը իւր տեղ անշարժ կը կենայ օր աւուր ևս զանազան բարութիւններով ճոխացած, յառաջ կը գնայ:

Սակայն դեռ ևս չեմք յիշեր այստեղ բոլոր չարիքները, որ օր աւուր կը գործեն ի վնաս բոլոր հասարակութեան, չեմք յիշեր ամենևին քուրդ բռնաւորներուն անհամար սպանութիւններ, գողութիւններ, յափշտակութիւններ և զրկանքներ, որք հանապազօր, անձրևի նման կը դեղան ի գլուխս ողորմելի բնակչաց յիշեալ գաւառայնոց:

Ահա այս մեր ըստ ծնները ըստ արժանոյն զործադրութիւնը և յիշեալ անթիւ ցաւերին փութով դարման մատուցումն՝ Օսմանեան տէրութեան առատ խնամոց կը յանձնեմք:

Պետրոս Մշեցի:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—„Times“ լրագիրը տպել է յետագայ հեռագիրը՝ Իտալիայի Ավստրիայի և եւրոպական պետութիւնների մեծ մասը վճռել են պահպանել Իսպանիայի հետ կիսապաշտօնական յարաբերութիւնները մինչև որ այդ երկրի մէջ հաստատվի կանոնաւոր տէրութիւնը:

—Փարիզում տարածվեցան անհանգստացնող լուրեր Թիէրի հիւանդութեան վրա: Բայց „Le Temps“ լրագիրը հաւատացնում է, որ այդ հիւանդութիւնը թեթև է և վտանգ չէ ներկայացնում:

—Իսպանական „Imparcial“ լրագիրը հաղորդում է, որ մեծ փոփոխութիւններ են անում իսպանական զօրքի մէջ, իսկ ֆրանսիական „Siécle“ հաւատացնում է, որ նոր տէրութիւնը մտցնելու է ընդհանուր զինուորական պարտաւորութիւնը:

—Անգլիական „Times“ լրագրում կարդում ենք որ Իսպանիայի մի քանի տեղերում սկսվում են խռովութիւնները: Պօրտուգալիան զինաւորվում է:

—Գերմանական „Kreuz Zeitung“ հերքում է, որ երեք կայսրները պիտի տեսակցութիւն ունենան Ս. Պետերբուրգի մէջ:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Кавказъ լրագիրը հաղորդում է, իբր թէ Թիֆլիսի մի քանի հայ կանայք և օրիորդներ դիտաւորութիւն ունեն մի հայոց ամսագիր հրատարակել: Մենք շատ և շատ ուրախ ենք, որ Թիֆլիսում գտնվեցան այնպիսի հայուհիք, որք կարող են իրանց մայրենի լեզվով ոչ թէ միայն գրել, բայց և խմբագրել մի ամսագիր: Թող մնացած հայուհիք սոցանից օրինակ առնեն:

***

Առաջարկում ենք ընթերցողին հետևեալ հետաքրքիր թուանշանները, որք ցոյց են տալիս եւրոպական զանազան քաղաքներից իրանց ջրանցքի վրա առած ծախսերի չափը: Համբուրգ քաղաքը ծախսում է 1³/₄ միլլիօն թալեր, Բէրլին 3¹/₄ միլլիօն, Լիօն 3¹/₂ մ., Մարսէլ 9 միլլիօն Նիւ-Եօրկ 14¹/₄ միլլիօն և վերջապէս Լօնդօնը 47¹/₂ միլլիօն թալեր:

***

Մեր լրագրին գրում են Ալեքսանդրապօլից, որ այդ քաղաքը մանր մունր ուսումնարաններով առատ է, բայց 30 թւով տղայոց ուսումնարաններից շատերում շարունակվում է դեռ դաստիարակութեան հին ձևը, օրինակ ընթերցանութեան համար, Սաղմոս, Նարէկ, քերականութենից Զամչեան և այլն...: Օրիորդաց Ուսումնարանները ասում են թւով 25 են (?) որոց վարժուհիները ըստ մեծի մասին կոյսեր են: Սոցանից գովելիքն են միայն երկուսը՝ իշխ. Արղութեանցի շնորհիւ հիմն ստացածը և երկրորդ «Վարպետի» կոչված ուսումնարանը...:

***

Լսում ենք որ մի չամախեցի պարոն Ալէքսանդր Մէլիք-Շահնազարեանց, նորերումս թարգմանել է հայերէն լեզվով черты изъ жизни извѣстнаго филантропа Іоанна Оберлина, пастора въ Штейнталѣ գիրքը:— Ափսոս որ այդ տեսակ գիրքը լրագրի մէջ անհնարին է տպել:

***

Նիւ-Եօրկու երկաթուղու ճանապարհներից մէկում, չարագործները սովորութիւն էին չինել ահագին քարեր դնել, որով ակները թռչելով ռելսներից, միշտ ամենամեծ դժբաղդութիւն էին առաջացնում...: Նորերումս մի և նոյն տեղում, դարձեալ գտան մի ահագին քար: Մեքենապետը իսկոյն կանգնեցնելով գնացքը, և մերձակայ ձորը ընկնելով՝ շուտով յետ դառաւ յանցաւորների մէկի ձեռիցը ամուր բռնած: Նա յայտնեց որ այս անգամ ինքն է յանձն առնում պատժել յանցաւորին՝ լօկօմօտիվի դռները բաց անելով, գցեց չարագործին բոցի մէջ... դռները կողպվեցան, իսկ գնացքը դարձեալ ճանապարհ ընկաւ...

***

Փետրվարի 19-ին ներկայ 1873 տարվայ Տօրն քաղաքում կատարեցին երկու ազգութիւններ՝ գերմանացիք և լեհացիք այն գիտնականի ծննդեան 400 տարվայ տարեդարձը, որի ծագման փառքը երկու ազգութիւններից իւրաքանչիւրը իրան է յատկացնում: Այդ գիտնականը երևելի Նիկօղայոս Կօպէրնիկն է:

***

Կ. Պօլսի „Մասիս“ լրագիրը հաղորդում է՝ Փունջ լրագիրն իւր անցեալ չորեքշաբթի աւուր (777) թւոյն մէջ Ս. Պատրիարքին դէմ խել մ'անվայել խօսքեր հրատարակած լինելով, Բ. Դրան հրամանաւ երկու ամիս դադրեցաւ:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(փետրվարի 28-ին):

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)....	6 ռ.	11 կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու......	4 „	50 „
„ երկրորդ տեսակը...	4 „	40 „
„ Ամերիկայի սերմից...	6 „	70 „
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի........	8 „	— —
„ „ երկրորդ տեսակը	7 „	80 „
„ Թարաքեամի......	4 „	— —
ՇԱՔԱՐԸ Ռուսի (Բրօցկու)....	7 „	80 „
„ „ միւս տեսակը..	7 „	75 „
„ զագրանիցու տրանցիդ.	5 „	60 „
մաքուր վճարած........	8 „	80 „
ՇԱՔԱՐԱԽԱՉԸ Ռուսի......	6 „	60 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը......	13 „	— —
ՂԱՀՎԱ Մօկօ, շատ լաւը...	15 „	— —
„ Մարտինիկայի, ցածրը.	12 „	80 „
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.............	1 „	50 „
„ „ երկրորդ տեսակը.............	1 „	45 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ..	1 „	80 „
„ Շորագեալու.......	1 „	60 „
ԳԱՐԻՆ Երևանի.........	1 „	20 „
ՊՂՊԵՂԸ.............	11 „	70 „
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.........	9 „	80 „
ՄՈՄ...............	12 „	50 „

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մենք ստացանք հետևեալ ծանուցումն Թիֆլիսի Բարեգործական Ընկերութեան կողմից:

Թիֆլիսի բնակիչներին լաւ յայտնի է, որ քաղաքիս Բարեգործական Ընկերութեան գլխաւոր նպատակներից մինն է ձրիաբար դաստիարակութիւն և կրթութիւն ամենաչքաւոր դասի երեխաների, և որ միջոցները այդ նպատակին հասնելու համար, միշտ չեն նպաստում Ընկերութեան ձգտումների իրագործմանը, կախված լինելով նրանցից անբաժան պատահական հանգամանքներից: Այդ տեսակ միջոցները մինչև ցայժմ բարերար անդամների դրամական տուրք էին և զանազան վիճակախաղներից պարահանդէսներից, ներկայացումներից, կօնցէրտներից արդիւնքը:

Այժմ կամենալով հաստատել ըստ կարելւոյն հաստատ և միակերպ մուտք կամաւոր նուէրների, ընկերութեան նիւթական միջոցները աճեցնելու, և նրա գործունէութիւնը հաստատ սկիզբների վրա հիմնելու համար, Ընկերութիւնը մտադրած է, Կայսրութեան միւս նշանաւոր քաղաքների օրինակով, Թիֆլիսի մէջ էլ մտցնել „կօպէկանոց նուիրատուութիւնը, որի նպատակով Ընկերութեան անդամները յայտնի ժամանակին առանձին տուփերով (կրուժկի) Քաղաքային վարչութեան ընդհանուր ժողովից ընտրված անձերի մասնակցութեամբ, պիտի մանգան ամեն մի տուն, խնդրելով յանուն անօգնական որբերի նուիրել մի կօպէկ բարի գործի համար:

Ցայտնելով սորա մասին հասարակութեանը, բարեգործական Ընկերութիւնը յոյսով է, որ Թիֆլիսի բնակիչները, իրանց յատուկ համակրութեամբ, դէպի բարեգործութիւնը արձագանք կը տան նրա այդ հրաւէրքին, յիշելով որ թուողի ձեռքը չի աղքատանայ և որ ամեն տուրք բարի է և ամէն պարգև կատարեալ:

Հրաւիրում եմ սորանով բոլոր մեծ. հայկական պարոններին օգնական լինելու իւրեանց դրամական ձեռնտուութենով „Մեծ մարդերի պատմութիւններ“ վերնագրով թարգմանական աշխատութիւն տպագրութեան: Գինն է 1 ռուբլի: Իւրաքանչիւր ստորագրող կը ստանայ եթէ կը բարեհաճէ, այնքան օրինակ, որքան ռուբլի կը վճարէր յառաջուց:

Գ. Տէր-Մելքսեդեկեան:

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 28. Февраля 1873 г. Ծէրէթէլի և ընկ. (նախկին Գուբէլլիի) տպարան Խմբագիր—հրատարակող Գրիգոր Արծրունի